

IM PRES CIN DI BLES

EXPOSICIÓ

LES TREBALLADORES
DEL MUSEU DE
CIÈNCIES NATURALS
DE BARCELONA,
1917-1987

museu de
ciències naturals
de Barcelona

Imprescindibles és una història en construcció. No és senzill rescatar de l'oblit el treball de les dones. Aquesta exposició intenta fer visible un episodi concret d'aquesta gran història oblidada. Ho fa amb el que han conservat els arxius institucionals i la memòria d'algunes persones. Està, doncs, feta de fragments de records; i per això conté buits i, potser també, errors. De ben segur que en el públic que la visita trobarem formes d'anar corregint i completant el mosaic.

José Pardo-Tomás

Comissari de l'exposició

1. PRESENTACIÓ

Per primera vegada un Museu fa recerca i una exposició per desvetllar una part oculta de la seva història, la feina discreta però imprescindible durant 70 anys de mig centenar de dones anònimes: com es deien? què feien? com van entrar? quina formació tenien? com van evolucionar?

La incorporació de les primeres dones al Museu, l'any 1917, forma part d'un procés de modernització a Europa i Amèrica gràcies a la pressió del moviment feminista que, per primer cop, obre les portes de les institucions culturals i acadèmiques al treball femení. Com reflecteix la premsa de l'època, eren denominades "les senyoretes del museu", un tractament que mostra el sexisme paternalista de la societat, però que, d'altra banda, marcava una distinció social respecte de les obreres industrials i altres dones treballadores.

Aquest col·lectiu inicia la vida laboral en tasques considerades subsidiàries: com a bibliotecàries, secretàries, arxiveres, taquilleres, auxiliars de col·lecció, vigilants de sala o encarregades de l'atenció al públic. A partir de la segona meitat de segle comencen a ocupar llocs de més relleu científic fins que dues d'elles accedeixen, ja entrats els anys vuitanta, a la direcció del Museu de Zoologia i de Geologia, aleshores dues institucions independents.

Imprescindibles és una història en construcció perquè no és senzill rescatar de l'oblit el treball de les dones. Els arxius institucionals i la memòria del personal del present i del passat del Museu han estat fonamentals per explicar-la. A l'exposició trobem documents insòlits, audiovisuals, fotografies inèdites, espècimens, mobiliari, objectes de treball quotidià de les dones així com arxius sonors on es podran escoltar entrevistes a les seves protagonistes.

Posar al centre del focus la història del treball de les dones al Museu té com a primer objectiu reconèixer la seva feina sense la qual el Museu, probablement, no hagués sobreviscut. L'exposició, comissariada per l'historiador de la ciència José Pardo-Tomás, també es proposa reflexionar sobre les raons d'aquesta invisibilitat, les limitacions patides, les lluites i l'esforç que ha costat arribar a la situació actual, en la qual més del 65% del planter del museu està constituït per dones i moltes d'elles amb càrrecs de responsabilitat.

L'exposició proposa una mirada cronològica de la vida laboral d'aquest col·lectiu i s'estructura en cinc etapes: **1. Pròleg Audiovisual. Dones i museus de ciències** **2. L'arribada de les senyoretes del Museu, 1917** **3. Els treballs i els dies. De la Mancomunitat a la República, 1918-1936.** **4. El sotrac de la guerra.** **5. La continuïtat assegurada dins de la precarietat. 1939-1979** **6. Epíleg, els inicis d'un canvi que esdevindrà radical. 1980-1987**

2.PRÒLEG. AUDIOVISUAL: DONES I MUSEUS DE CIÈNCIES

Un audiovisual situa en el seu context històric l'inici i l'evolució del treball de les dones als museus, un procés que té lloc de forma similar a diverses ciutats europees i americanes de l'escala de Barcelona.

3.TEXTOS DE L'EXPOSICIÓ

3.1 1917: l'arribada de les senyoretes del Museu

L'any 1917, el Museu de Ciències Naturals de Barcelona va contractar les primeres dones treballadores. La premsa les va anomenar les *senyoretes del Museu*. Tot un senyal del sexisme paternalista que dominava aquella època. Algunes d'aquestes dones eren mestres d'escola i altres tenien una formació més elemental. Totes elles eren de famílies de classe mitjana, molt unides a les institucions catalanistes, catòliques i conservadores del moment.

La seva arribada al Museu formava part d'un programa per donar a conèixer la ciència a la població, impulsat per la Mancomunitat de Catalunya, a les diverses instal·lacions que la Junta de Ciències Naturals mantenia al parc de la Ciutadella: el Museu Martorell, el Museu de Catalunya d'Història Natural, l'Umbracle, l'Hivernacle, la Cascada amb l'Aquàrium i el Jardí Zoològic.

El Museu Martorell es va inaugurar el 1882. Fins al 1916 només hi van treballar homes. El 1917, la Junta de Ciències Naturals hi va incorporar 16 dones. Aquestes primeres treballadores feien tasques d'auxiliars de les col·leccions i de suport administratiu a la Direcció. També portaven la biblioteca i la gestió diària de les instal·lacions del parc.

Un dels edificis del parc és conegut com el Castell dels Tres Dragons. Al primer pis d'aquest edifici, es va instal·lar el Museu de Catalunya d'Història Natural. Aquí es van traslladar les col·leccions de fauna local, es van crear seccions noves, com la d'oceanografia, i es van obrir laboratoris i una aula per fer cursos de formació científica oberts a tothom.

3.2 'Els treballs i els dies'. De la Mancomunitat a la República, 1918-1936

Des del 1917 fins a la Guerra Civil, el nombre de treballadores del Museu es va mantenir més o menys constant. Aquestes dones s'ocupaven d'una gran varietat de tasques imprescindibles per al bon funcionament del Museu: del manteniment de les instal·lacions obertes al públic, de les col·leccions i els laboratoris, de la incorporació de noves donacions, de les catalogacions, de la correspondència, de la biblioteca, etc.

Les primeres memòries i anuaris de la Junta de Ciències Naturals van incloure tres publicacions científiques signades per dones.

Estrella Mata va morir als 21 anys, víctima de la pandèmia de grip del 1918, coneguda com a grip espanyola. Anna Foix Quer la va substituir un cop passada la pandèmia.

Emília Fustagueras va deixar el Museu el 1918 per matricular-se a la universitat. Va estudiar Ciències i Farmàcia. Un cop llicenciada, va ser professora de Ciències Naturals a l'ensenyament secundari.

Emília Civit va plegar de la Secció de Botànica del Museu per ocupar-se de la família. El seu marit, Pius Font i Quer, va dirigir el Museu de Ciències Naturals i l'Institut Botànic de Barcelona. Emília Civit va compondre «Cançó dels bolets» durant una de les excursions científiques que el seu marit organitzava amb estudiants i aficionats a la botànica. D'aquesta manera, compatibilitzava la maternitat i la cura de la família amb la botànica, tot i que sense sou ni reconeixement.

3.3 El sotrac de la guerra

La Guerra Civil va suposar un sotrac terrible per a la societat, i també per al Museu i el seu personal. Com que el parc era a prop de l'estació de França i el port, dos objectius dels bombardeigs de les tropes franquistes i els seus aliats feixistes, una part de les col·leccions es va traslladar a una torre del barri de Sant Gervasi. L'activitat del Museu va continuar en ambdues seus. Totes les treballadores van patir, d'una manera o altra, les conseqüències de la guerra.

Carne Bofill va entrar a treballar al Museu el 1938. El seu marit, Aguilar-Amat, era conservador del Museu i va ser segrestat i assassinat pels revolucionaris el juliol del 1936.

Josepa Mata va trobar sa casa destruïda per un dels bombardeigs de l'aviació feixista sobre Barcelona. Ella i la seua mare es van instal·lar al Museu fins que va acabar la guerra.

El març del 1938, **Anna Foix** i **Josepa Mata** van ajudar a traslladar, del castell de La Bleda, al Penedès, a la torre de Sant Gervasi, l'herbari, el gabinet i la biblioteca de la col·lecció d'història natural de la família Salvador.

Hortènsia Vidal va entrar a treballar a l'Institut Botànic el juny del 1937, però no se sap res més d'ella.

Caterina Santander era una jove botànica mallorquina. Quan va esclatar la guerra, es trobava participant en una excursió botànica dirigida per Font i Quer i es va haver de quedar a Barcelona. Va treballar a l'Institut Botànic fins que, acabada la guerra, va poder tornar a casa.

3.4 La continuïtat assegurada enmig de la precarietat, 1939-1979

Durant els anys de la dictadura franquista (1939-1975), el Museu va subsistir amb pocs recursos. El 1939 es va dissoldre la Junta de Ciències Naturals i el 1943 es va crear l'Institut Municipal de Ciències Naturals que s'ocupava del Museu de Geologia, el Museu de Zoologia i l'Institut Botànic.

El nombre de científics es va reduir molt i la majoria d'ells estaven vinculats a la universitat o a altres àmbits professionals. La seva feina depenia del treball de les dones que van continuar al Museu i que asseguraven el funcionament del dia a dia.

Passats els primers anys de postguerra, elles van aconseguir millores laborals dins la plantilla de l'Ajuntament. Això va permetre que continuessin desenvolupant les seves habilitats i capacitats per a les funcions bàsiques, com ara:

- netejar i ordenar les col·leccions,
- intercanviar publicacions amb altres museus,
- portar al dia la biblioteca,
- mecanografiar la correspondència,
- vigilar les sales i atendre el públic visitant.

Tot i la situació econòmica precària, les dones van continuar treballant al Museu. Això va fer possible tornar a obrir els museus municipals al públic i mantenir les col·leccions per desenvolupar la recerca científica.

Les beques de l'Ajuntament per fer pràctiques als museus municipals van servir perquè joves estudiants universitàries van conèixer les col·leccions i van descobrir la seua vocació per la recerca científica.

Algunes dones amb estudis bàsics tenien les millors habilitats per al manteniment d'una col·lecció. Aquesta constatació feia, en ocasions, desaparèixer prejudicis contra elles. Un cas exemplar va ser el del manteniment de l'apiari per part de **Concepció Jorba** des de l'any 1946 fins a la seua jubilació l'any 1969.

Des de ben jove, **Roser Nos** va estar vinculada al Museu de Zoologia. Després d'uns anys de treballar al Zoo, va ser nomenada directora del Museu de Zoologia el 1981. **Alícia Masriera** hi va entrar com a becària el curs 1965-66 i acabà dedicant la seua carrera professional i científica al Museu de Geologia. El 1985 en va ser nomenada directora.

3.5 Epíleg. Els inicis d'un canvi que esdevindrà radical, 1980-1987

A partir del 1979 es van recuperar els ajuntaments democràtics i es va replantejar la funció dels museus municipals. Després d'un llarg debat es va optar per:

- augmentar el pressupost
- fomentar la recerca i l'educació
- conservar el riquíssim patrimoni científic de la ciutat

L'entrada de dones científiques al Museu va guanyar visibilitat quan **Roser Nos** va ocupar la direcció del Museu de Zoologia (1981) i **Alícia Masriera** la del Museu de Geologia (1985).

L'arribada a la direcció de Roser Nos al Museu de Zoologia i d'Alícia Masriera al de Geologia va ser seguida de les incorporacions d'altres dones amb formació universitària al front de les biblioteques, dels nous departaments d'educació i també al front d'algunes de les col·leccions científiques.

La progressiva privatització d'alguns serveis municipals va fer que un grup de treballadores s'incorporés als museus municipals. Les noves tasques no tenien res a veure amb les que elles havien exercit als seus treballs ara desapareguts. Però van saber integrar-s'hi i dedicar el seu esforç a mantenir i netejar les col·leccions, vigilar i netejar les instal·lacions obertes al públic, organitzar activitats per a les escoles, preparar exposicions, etc.

Sofía Gallego va treballar al Museu durant més de cinquanta anys. Jubilada l'any 1971, va continuar anant a treballar al Museu. Aquest és un fragment d'una entrevista que se li va fer l'any 1988 per a l'arxiu del Museu:

«Yo no he podido llegar a algunas cosas.

Hay muchas cosas aquí que habría que tener mucho tesón
en conservarlas porque son toda la historia del Museo [...]

Porque, claro, van desapareciendo las personas

y los que van detrás no saben nada,

si aquellos documentos se extravían

o es una materia de la cual no saben la historia, no saben nada.

Si se pierden los antecedentes es como si no hubiera nada.

Yo soy de la opinión de conservar todo lo que se pueda archivar.»

4.COMISSARI

José Pardo-Tomás és historiador, treballa com a Investigador Científic al Departament d'Història de la Ciència de la Institució "Milà i Fontanals" de recerca en Humanitats (CSIC, Barcelona) i és professor al Màster Interuniversitari "Ciència, Història i Societat" (UB-UAB-UPF-UPC-CSIC). Ha estat professor visitant a centres de recerca d'Itàlia, França, Alemanya, Mèxic, Estats Units i Xile. Durant més de tres dècades de treball, ha dirigit una desena de projectes de recerca sobre història de la medicina i de la ciència, entre els segles XVI i XX i ha publicat més d'un centenar de llibres, capítols de llibres i articles a revistes acadèmiques, a més d'un nombre similar de publicacions de divulgació.

5. INFORMACIÓ PRÀCTICA

Durada de l'exposició: 1 any a partir del 23 de març del 2023

Horaris:

De dimarts a dissabte, de 10 a 19 h

Diumenges i festius, de 10 a 20 h

Tancat dilluns no festiu

Preu

Entrada gratuïta

Espai

Ciènciamés.

Segueix i comparteix amb l'etiqueta: [#ImprescindiblesMCNB](#)

twitter @museuciencies

instagram @museuciencies

Facebook/museuciencies

Com arribar-hi:

Museu de Ciències Naturals de Barcelona

Pl. Leonardo da Vinci, 4-5 (parc del Fòrum)

08019 Barcelona

museuciencies@bcn.cat

Tel. 932566002

Amb metro L4 (Línia groga) Parada: el Maresme-Fòrum

Amb tramvia TRAMBesòs T4 Parada: Fòrum

Amb bus 7, V29, V31, 136, V33, B20, B23, H16,

Amb bici: parada més propera al costat de la porta del Museu
Barcelona Bus Turístic

Departament de premsa: Marta Llimona

932 565 973- 636081599 comunicaciomcnb@bcn.cat

6. CRÈDITS

Imprescindibles. Les treballadores del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, 1917-1987

Producció

Museu de Ciències Naturals de Barcelona

Comissariat

José Pardo-Tomás

Disseny expositiu

David Urgell

Disseny gràfic

Pfp, disseny

Producció audiovisual

Creueta 119

Traduccions

mots

Adaptació Lectura fàcil

Associació Lectura Fàcil

Fons i Arxius

Arxiu Comarcal del Bages

Arxiu Fotogràfic de Barcelona

Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

Arxiu Municipal de Barcelona

Arxiu Nacional de Catalunya

Arxiu personal de Gregoria Fernández

Arxiu personal de Joan Carles Senar

Arxiu UB

Centre d'Història Contemporània de Catalunya

Chelsea Physic Garden

Editorial Grup Enciclopèdia

ICOM

Institut Botànic de Barcelona

Jordi Borràs

Marcé Espinosa – La Vanguardia

Mariano Herrera

Museu d'Història de la Medicina de Catalunya

Museu de Ciències Naturals de Barcelona

National History Museum (NHM, Londres)

New York University (NYU, Nova York)

Oriol Sabater

Revista LaMira.Cat

Smithsonian Institution

Wiki Commons

7. AGRAÏMENTS

Pel seu testimoni directe:

Mª Jesús del Valle
Vicente Domenech
Gregoria Fernández
Eulàlia Garcia-Franquesa
Alícia Masriera
Glòria Masó
Mª José Morata
Montserrat Navarro
Anna Omedes
Carme Prats
Joan Carles Senar
Francesc Uribe

Pel seu suport amb la documentació:

Emma Asensio
Diana Bonet
Paula de Cózar
Susana Duque
Oliver Hochadel
Neus Ibáñez
Karen Medel
Olga Muñoz
Ada Pastor
Marta Pérez
Miguel Prieto
Raquel Robles
Emma Sallent
Alfons Zarzoso

I a tot l'equip de treballors i treballeres del MCNB

Núria Abellán, Jordi Agulló, Mireia Alcaine, Cristabel Alvarado, Miriam Aixart, Dacha Atienza, Montserrat Ballester, Albert Batlles, Marta Bernal, David Bertran, Berta Caballero, Marc Campeny, Ester Campillo, Amadeu Camps, Laia Collado, Jordi Corbella, Yael Díaz, Ana Maria Domper, David Fernández, Ester Galimany, M.Carmen Gámiz, Nicolás García, Eulàlia Garcia, Javier García, Maria Godoy, Leticia González, Neus Ibáñez, Xavier Isern, Carles Lalueza, Marta Llimona, Manuel Martín, Alejandro Martorell, Joan Carles Masip, Glòria Masó, Rut Mirabet, Miguel Navas, Neus Nualart, Jaume Pàmies, Mercedes Párraga, Meritxell Piera, Josep Piqué, Marta Ponseti, Javier Quesada, Gemma Redolad, Antonio Rodríguez, Àngels Rodríguez, Mercè Royuela, Joan Carles Senar, Cristina Serradell, Maria Soler, Esther Torralbo, Lina Ubero, Miquel Veny, Vicent Vicedo, Maria Vila, Teresa Vila, Jofre Villaronga.